

بررسی حقوقی و مالی ارزهای رمزنگاری شده

شهرتگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

استفاده از رمزارزها و توکن‌ها در نظام اقتصادی و مالی با سرعت قابل توجهی در سطح بین‌المللی رو به رشد است و انتظار می‌رود در آینده، استفاده از این روش‌ها در اقتصاد کشور نیز توسعه پیدا کند. در این نوشتار به صورت خلاصه به مفهوم و ابعاد حقوقی و مالی رمزارزها پرداخته شده است.

یکی از نوآوری‌های جدید در عرصه فناوری‌های مالی که روندی تکاملی

بلاک‌چین به‌عنوان یک فناوری غیرمتمرکز، با ویژگی‌های شفاف، ایمن، ثابت و تغییرناپذیر در بسیاری از زمینه‌ها از جمله ارزهای رمزنگاری شده اعمال شده است. رمزارزها، یک واحد پول دیجیتال است که رمزنگاری را برای تضمین معاملات به‌دست می‌آورد. این سیستم طوری طراحی شده است که پرداخت‌ها را به‌طور ناشناس و به‌شیوه‌ای مطمئن‌تر انجام دهد.

مهدی بیرانوند

فاطمه دادبه

و پرشتاب را دنبال می‌کند و به‌نظر می‌رسد با طراحی خلاقانه بتواند نظام‌های مالی را دستخوش تغییر کند، رمزارز است. تعداد رمزارزها بسیار زیاد است و هر روز نیز به تعداد آنها افزوده می‌شود که معروف‌ترین آنها بیت‌کوین است.

از آنجایی که رمزارزها پدیده‌هایی نوظهور و نوین هستند، طبقه‌بندی رسمی و تعریف واحدی برای آنها در مراجع مختلف ارایه نشده است. برخی آنها را معادل ارزش دیجیتال و یا ارز مجازی می‌دانند و برخی در عمل تفاوتی بین این مفهوم و توکن قائل نمی‌شوند؛ در حالی که این مفاهیم کاملاً با هم متفاوت هستند. ارز دیجیتال عام‌ترین مفهوم این حوزه است. ارز مجازی زیرمجموعه‌ای از ارز دیجیتال است. آن دسته از ارزهای مجازی قابل تبدیل که غیرمتمرکز نیز هستند، به‌عنوان رمزارز تعریف شده‌اند. رمزارز مانند بیت‌کوین، نوعی ارز مجازی است که از قابلیت تبدیل شدن به پول رایج برخوردار است و هیچگونه وابستگی به یک نهاد مرکزی همچون بانک مرکزی ندارد. پول به هر چیزی اطلاق می‌شود که در ازای کالا یا خدمات یا به‌جهت بازپرداخت بدهی، به‌طور عمومی مورد قبول و استفاده باشد و شش ویژگی قابل حمل بودن، با دوام بودن، یکسان و متحدالشکل بودن، قابلیت تشخیص و مقبولیت را داراست. همچنین سه وظیفه اصلی پول نیز وسیله مبادله، وسیله سنجش ارزش و وسیله حفظ ارزش است.

در واقع همه رمزارزها، ارز مجازی و ارز دیجیتال هستند ولی برعکس آن لزوماً صادق نیست. توکن نیز نماینده

یک دارایی تأیید شده و دارای ارزش مانند ارز، حواله، آیتم‌های بازی‌های کامپیوتری و... است. براساس تعریف نهاد نظارت بر بازارهای مالی انگلستان، توکن یک موجودیت رمزینده است که یک ارزش واقعی یا مجازی را در بستر پلتفرم زنجیره بلکو، نمایندگی می‌کند. در واقع معمولاً رمزارزها، توکن هستند، ولی توکن‌ها لزوماً رمزارز نیستند.

برخی از فقهاء، مال را چنین تعریف کرده‌اند: «المال ما بذل به المال» یعنی مال آن چیزی است که در قبال آن مالی پرداخت شود. اشکالی که بر این تعریف گرفته شده این است که گفته‌اند تعریف به لحاظ منطقی مشکل «دور» را دارد چون بالاخره معلوم نمی‌شود که خود مال چیست، زیرا اگر سوال شود که آن چیست که در قبال مال پرداخت می‌شود گفته می‌شود مال و اگر پرسیده شود خود مال چیست، باز گفته می‌شود مال آن چیزی است که در مقابل مال پرداخت می‌شود و لذا مشکل دور را می‌یابد که به لحاظ منطقی باطل است.

در تعریفی که از مال آمده و البته حاوی دور است، آمده است: «المال ما یبذل بائنه المال» و مرحوم علامه طباطبایی در تعریف آن آورده است: چیزی که مورد توجه انسان قرار گیرد و انسان بخواهد مالک شود. از بین همه تعاریفی که در خصوص مال است.

در تعریفی از دکتر کاتوزیان به لحاظ حقوقی آمده است به چیزی مال گفته می‌شود که دارای دو شرط اساسی باشد:

۱- مفید باشد و نیازی را برآورده نماید

(نیاز مادی یا معنوی)

۲- قابل اختصاص یافتن به شخص یا ملت معین را داشته باشد.

با ملاحظه مصادیقی که قانون مدنی از مال بر شمرده برمی‌آید که قانون مدنی به اشیا و حقوقی مال می‌گوید که دارای ارزش اقتصادی باشد. همچنین قانون مدنی برای اثبات این که اموالی که با چشم دیده نمی‌شوند نیز مال هستند، اموال را با حقوق مالی با هم آورده است.

لذا در خصوص رمزارزها نیز می‌توان گفت خرید آن از یک سو نفع عقلایی دارد و از سوی دیگر قابل داد و ستد است. در نتیجه می‌توان گفت رمزارز نوعی از اموال به شمار می‌رود. از نگاهی دیگر رمزارز وسیله پرداخت است و در واقع یک نوع خدمت است و همان کاری را انجام می‌دهد که نخستین بار پول بابت آن به‌کارگرفته شد.

در تحلیل فقهی رمزارزها، زیرساخت‌های فقهی، اصول کلی و بنیادی است که در شریعت و فقه اسلامی مطرح شده است.

چهار مورد از مهم‌ترین موارد این اصول عبارتند از:

- ۱- اصل صحت و لزوم قراردادها
- ۲- عرفی بودن مفهوم پول
- ۳- عرفی بودن مفهوم مال و مالیت
- ۴- پذیرش انواع انگیزه‌های عقلایی

۱- اصل صحت و لزوم قراردادها

رویکرد شریعت و فقه اسلامی در صحیح و لازم دانستن قراردادها، ابزارها و شیوه‌های جدید، یکی از زیر ساخت‌های فقهی کامل تأمل در تحلیل

رمزارزها است. براساس فقه اسلامی، اصل بر آن است که کلیه ابزارها و راهکارهای جدید که در زمان مختلف جهت پاسخگویی به نیازهای هر عصر و دوره‌ای ابداع می‌شود، به لحاظ شرعی مورد تأیید است، مگر آن‌که خلاف یکی از ضوابط شریعت مثل ربا یا قمار باشد. همچنین اصل اولی در قراردادهای، لزوم است، مگر این‌که جواز یک قرارداد با دلیل خاص ثابت شود. می‌توان این اصل را اینگونه تعریف کرد: «هر عهد و پیمانی که از منظر عرف و عقلا قرارداد و عقد محسوب شود، از دیدگاه شرع، صحیح و لازم است، مگر اینکه دلیل خاص یا عامی برخلاف آن اقامه شود». لذا بعد از احراز عرفی صدق معامله، اگر به هر دلیلی در صحت شرعی شک داشته باشیم، تا زمانی که دلیل خاص یا عام بر بطلان معامله نباشد، معامله از نظر شرعی صحیح است و آثار معامله بر آن مترتب می‌شود.

در این مطلب، تفاوتی بین معاملات رایج در صدر اسلام و معاملات جدید وجود ندارد. در رابطه با معاملات رمزارزها و توکن‌ها نیز که به‌عنوان پدیده‌های مستحدث در سال‌های اخیر رایج شده است، اگر نشان داده شود که محدودیت‌های شرعی مانند نبود مالیت، ربا، ضرر، غرر، قمار، و اکل مال به باطل در رابطه با آنها وجود ندارد، آنگاه می‌توان با مراجعه به اصل صحت و لزوم قراردادهای در فقه اسلامی این معاملات را تأیید کرد.

۲- عرفی بودن مفهوم پول

عرفی بودن مفهوم پول در چهارچوب تفکر اسلامی زیرساخت دپگری است

که می‌تواند مدّ نظر قرار گیرد. درواقع، مفهوم پول، اختراع شریعت نبوده است و پدیده‌ای عرفی است و همان‌طور که پول درهم و دینار در عصر پیامبر (ص) رایج بود و مورد نهی شرعی قرار نگرفت، پول‌های اعتباری و بدون پشتوانه امروزی نیز همین وضعیت را دارد؛ یعنی پدیده‌ای عرفی است که در چهارچوب شریعت مورد پذیرش واقع می‌شود. بنابراین اگر در آینده رمزارزها کارکرد پول پیدا کند و بتواند وظایف و کارکردهای اصلی پول شامل وسیله مبادله، معیار سنجش، ذخیره ارزش و معیار پرداخت‌های معوق را ایفا کند، امکان پذیرش آنها به‌عنوان پول منطبق با شریعت وجود خواهد داشت؛ البته با فرض این‌که شبهاتی مانند غرر در رابطه با آنها وجود نداشته باشد. رایج شدن استفاده از رمزارزها در کنار پول‌های بدون پشتوانه فعلی و یا به‌عنوان جایگزین آنها، به لحاظ شرعی با محدودیت خاصی مواجه نیست؛ چرا که اساساً پول، مفهومی عرفی است و نه ابداع شریعت.

۳- عرفی بودن مفهوم مال و مالیت

از منظر فقه اسلامی، مال و مالیت اساساً «مفهومی عرفی انتزاعی» است و نه «مفهومی شرعی». درواقع، معیار و مرجع برای تشخیص مال بودن و مالیت داشتن یک شیء صرفاً عرف است و برای استخراج این موضوع نیز باید به عرف مراجعه کرد. بر این اساس، این‌که گفته می‌شود یک شیء به لحاظ شرعی فاقد مالیت است، عبارتی تسامحی است و بدان معنی است که شارع مقدس آثار مالیت را نمی‌پذیرد.

۴- پذیرش انواع انگیزه‌های عقلایی

تمام انگیزه‌هایی (اصطلاحاً دواعی) که افراد به دلیل آنها به انجام دادن معاملات اقدام می‌کنند، به لحاظ شرعی مورد تأیید است، مگر آن‌که نهی خاصی وجود داشته باشد. مثلاً خرید کالاها و خدمات به‌قصد مصرف، سرمایه‌گذاری، کسب سود سیاست‌گذاری پولی و مالی و غیره صحیح است. البته پذیرش تمام انگیزه‌های عقلایی محدود به ضوابط کلی شریعت اسلامی مانند ربا، قمار، غرر و ضرر است لذا مثلاً هرچند سرگرمی به‌عنوان انگیزه و داعی عقلایی به لحاظ شرعی مورد تأیید است اما اگر این هدف با استفاده از روش‌های غیرشرعی پیگیری شود، به لحاظ شرعی پذیرفته نیست. مثلاً اگر فردی اعلام کند که از آلات اختصاصی قمار صرفاً با هدف سرگرمی استفاده می‌کند، باز هم نمی‌توان این فعل را مشروع محسوب کرد. چراکه قمار به‌صورت کلی در شریعت تحریم شده و استفاده از آن با هر انگیزه‌ای غیرمجاز است.

زیرساخت‌های فقهی و شرعی مناسب جهت استفاده از رمزارزها فراهم است. درواقع رویکرد شریعت اسلامی به نهادها، ابزارها، و محصولات جدید نه‌تنها محدود کننده نیست بلکه با پذیرش اصول ذکر شده (به ویژه اصل صحت) بستر لازم برای استفاده از آنها فراهم است. با این‌حال لازم است به همه ابعاد شریعت در فعالیت‌های اقتصادی توجه شود. چرا که همان‌طور که ذکر شد، اصل آزادی قراردادهای در چهارچوب ضوابط شریعت معنا پیدا می‌کند و به‌همین دلیل بررسی ضوابط

فقهی در رابطه با رمزارزها و توکن‌ها دارای اهمیت است. این ضوابط عبارتند از: مالیت، ممنوعیت غرر، ممنوعیت ربا، ممنوعیت قمار، ممنوعیت ضرر و ممنوعیت اکل مال به باطل.

هر ارز دیجیتال یا مجازی که برای امنیت آن از الگوریتم‌های رمزنگاری استفاده شده است رمزارز است. تقریباً تمامی رمزارزهای متداول جهت یکپارچگی و امنیت بالاتر از تکنولوژی دفاتر اشتراکی استفاده می‌کنند. دفاتر اشتراکی که توسط ریچارد براون ایجاد شده است به هر دیتابیزی گفته می‌شود که به صورت محدود (خصوصی) یا بدون محدودیت (عمومی) به اشتراک گذاشته می‌شود. این نوع دفاتر جامع هستند و تمامی تکنولوژی‌های دیگر در این حوزه را نیز در بردارند. این نکته قابل توجه است که توکن یا ارزهای دیجیتالی که جهت ذخیره‌سازی امن آنها در دیتابیس‌ها از الگوریتم‌های رمزنگاری استفاده می‌کنند و پروتکل‌های رمزنگاری داخل آنها استفاده نشده است، رمزارز به حساب نمی‌آیند.

با توجه به ویژگی‌هایی که در بالا برای پول بیان شد می‌توان گفت رمزارزها شش ویژگی پول را دارد. در خصوص ویژگی ششم پول که بحث مقبولیت است، نبود قانون و ابهامات و تردیدهای موجود در خصوص استفاده از آن، ریسک بالای کاهش سرمایه با توجه به نوسانات ارزش رمزارزها روزبه‌روز برای استفاده‌کنندگان از این نوع پول اضافه می‌شود. البته این موضوع با قبول این نوع پول توسط دولت‌ها فراگیر خواهد شد.

در خصوص بحث مالی و حسابداری

ارزهای رمزنگاری شده، موضوعی است که در حال حاضر هیچ استاندارد حسابداری برای آنها وجود ندارد اما به استانداردهای حسابداری موجود می‌توان استناد کرد. استانداردهای مربوط به صورت جریان‌های نقدی و استانداردهای ابزارهای مالی استانداردهایی هستند که در حسابداری ارزهای رمزنگاری شده استفاده می‌شوند. رمزارزها به‌عنوان وجه نقد در نظر گرفته می‌شوند؛ چرا که شکلی از پول دیجیتال هستند. رمزارزها را نمی‌توان معادل وجه نقد همانطور که در استاندارد بین‌المللی شماره ۷ آمده است در نظر گرفت. یکی از ویژگی‌های کلیدی دارایی‌های مالی این است که دارنده دارایی مالی حق قراردادی برای دریافت نقد یا دارایی مالی دیگر از واحد تجاری دیگر یا مبادله دارایی‌های مالی یا بدهی‌های مالی یا مبادله بدهی‌های مالی با واحد تجاری دیگر تحت شرایطی که به‌طور بالقوه برای دارنده مناسب است، دارد. دارندگان رمزارزها معمولاً هیچ قراردادی ندارند. بنابراین به نظر نمی‌رسد که

رمزارزها تعریف دارایی مالی غیر نقد را مطابق الزامات استانداردهای بین‌المللی حسابداری شماره ۳۲ و استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی شماره ۹ را داشته باشند. طبق تعریف ارائه شده در بند ۵ استاندارد بین‌المللی حسابداری شماره ۴۰، سرمایه‌گذاری در املاک عبارت است از: املاکی (زمین یا ساختمان - یا قسمتی از ساختمان - یا هر دو) که به قصد دریافت اجاره بها یا افزایش ارزش یا هر دو (توسط مالک یا اجاره‌کننده در اجاره تأمین مالی) نگهداری می‌شود، و برای مقاصد زیر نگهداری نمی‌شود:

الف- استفاده در تولید یا عرضه کالاها یا خدمات یا برای مقاصد اداری
ب- فروش در روال عادی فعالیت‌های تجاری.

برخی واحدهای اقتصادی رمزارزها را برای افزایش ارزش سرمایه نگهداری می‌کنند، اما ارزهای رمزنگاری شده، املاک (دارایی) مثل زمین و ساختمان، براساس آنچه که در تعریف سرمایه‌گذاری در املاک آمده است،

نیستند. بنابراین رمز ارزها تعریف سرمایه‌گذاری در املاک براساس الزامات استاندارد بین‌المللی حسابداری شماره ۴۰ را ارایه نمی‌کند.

بر اساس استاندارد حسابداری بین‌المللی شماره ۳۸ دارایی نامشهود، دارایی قابل تشخیص غیرپولی فاقد ماهیت عینی است. رمزارزها معمولاً قابل تشخیص و فاقد ماهیت عینی هستند. در نتیجه به نظر می‌رسد که بسیاری از رمزارزها تعریف دارایی‌های نامشهود را احراز می‌کنند و بنابراین در دامنه کاربرد تعریف استاندارد بین‌المللی حسابداری شماره ۳۸ قرار می‌گیرند. در شرایط خاص و بسته به مدل کسب و کار واحد اقتصادی، ممکن است مناسب باشد تا رمزارزها مطابق استاندارد بین‌المللی حسابداری شماره ۲ با عنوان موجودی‌ها به حساب گرفته شوند، زیرا استاندارد بین‌المللی حسابداری شماره ۲ برای موجودی دارایی‌های نامشهود به کار برده می‌شود. استاندارد بین‌المللی حسابداری شماره ۲، موجودی‌ها را به صورت زیر به‌عنوان دارایی بیان می‌کند:

- نگهداری شده برای فروش در اهداف عادی کسب و کار
- در فرایند تولید برای فروش یا ...
- در شکلی از مواد یا موجودی‌ها برای مصرف شدن در فرایند تولید یا در ارائه خدمات

یک واحد اقتصادی ممکن است رمزارزها را برای فروش در وضعیت عادی کسب و کار نگهداری کند و اگر که این مورد است، پس با رمزارزها ممکن است به‌عنوان موجودی رفتار شود. به‌طور معمول، این موضوع به معنی شناسایی

موجودی‌ها به اقل بهای تمام شده و خالص ارزش فروش است. با این حال، اگر واحد اقتصادی به‌عنوان کارگزار- معامله‌گر رمزارزها فعالیت کند، پس استاندارد بین‌المللی حسابداری شماره ۲ بیان می‌کند که موجودی‌های آن باید به ارزش منصفانه پس از کسر بهای تمام شده برای فروش، ارزشیابی شود. این نوع موجودی، اصولاً با هدف فروش در آینده‌ای نزدیک و خلق سود ناشی از نوسانات در قیمت یا حاشیه کارگزار-معامله‌گری، تحصیل شده است. بنابراین، این روش اندازه‌گیری ممکن است تنها در شرایط محدود جایی که مدل کسب و کار برای فروش رمزارزها در آینده‌ای نزدیک با هدف خلق سود ناشی از نوسانات در قیمت است، به کار برده شود.

همانطور که قضاوت‌های بسیاری وجود دارد و عدم قطعیت در شناسایی و اندازه‌گیری ارزهای رمزنگاری‌شده درگیر است، مبلغ خاص افشا برای اطلاع استفاده‌کنندگان در تصمیم‌گیری اقتصادی، لازم است. استاندارد بین‌المللی حسابداری شماره ۱ با عنوان ارائه صورت‌های مالی، واحد اقتصادی را ملزم می‌کند تا قضاوت‌هایی را که مدیریت آن در ارتباط با حسابداری نگهداری دارایی‌ها، در این مورد رمزارزها، به کار می‌برد را اگر آنها بخشی از قضاوت‌هایی است که اثر قابل ملاحظه‌ای بر مبلغ شناسایی شده در صورت‌های مالی دارند، افشا کند. بنابراین استاندارد بین‌المللی حسابداری شماره ۱۰ با عنوان رویدادهای بعد از دوره گزارشگری، واحد اقتصادی را ملزم می‌کند تا هر رویداد غیرتعدیلی با اهمیتی را افشا کند. این موضوع

دربرگیرنده این است که آیا تغییرات در ارزش منصفانه رمزارزها بعد از دوره گزارشگری قابل ملاحظه هستند که عدم افشا می‌تواند تصمیم‌های اقتصادی که استفاده‌کنندگان از صورت‌های مالی بر مبنای صورت‌های مالی می‌گیرند را تحت تاثیر قرار دهد.

بنابراین، حسابداری رمزارزها آن‌طور که در ابتدا به نظر می‌رسید ساده نیست. همانطور که هیچ استاندارد بین‌المللی گزارشگری مالی تا کنون وجود ندارد و باید به استانداردهای حسابداری جاری و چهارچوب گزارشگری مالی مراجعه کرد. ■

منابع:

1. Hoffman, N., & McAllen, G. (2017). *Blockchain: Bitcoin, Ethereum, Cryptocurrency the Insider's Guide to Blockchain Technology, Bitcoin Mining, Investing and Trading Cryptocurrencies... for Dummies & Blockchain Blueprint*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
2. *Accounting for cryptocurrencies*, ACCA, 2019
3. *In depth, A look at current financial reporting issues*, PWC, 2018
4. *Accounting Crypto-Assets*, Ey, 2018

فاطمه دادبه: دکترای مدیریت مالی
مهدي پیرانوند: حسابدار مستقل،
حسابدار رسمی